Avskrift.

ACC. N:R M. 11362.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Några bidrag till kännedomen om Seder, Bruk och Allmän Odling bland Allmogen i Nordligaste Halland.

Wallda & Backa
den 2/3 1882.
P. N. Peterson.

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Bak, *bag*

Brödbakningen är hos allmogen en tämligen storartad tillställning, isynnerhet gäller detta om bakningen före Jul, *julbaget*, som räcker ofta två och någon gång till tre dygn, och pågår under hela denna tiden utan någon särdeles rast eller hvila. Man bakar då så mycket, att brödet kan räcka flera månader. Det tunnare och gröfre brödet, rågbrödet, *rawbrøt*, och blandbrödet, *blanbrøt*, torkas och upphänges på vinden på stakar, *brøstaga*, men det tjockare, själfva julbrödet, *julbrøt*, bestående af hvetebröd, *wedebrø*, mellansiktade, *melomsekta*, och *grødasekta*, (mjölet siktadt genom den s.k. grötsikten) försöker man däremot hålla mjukt så länge som möjligt. Några kakor af julbrödet torkar man likväl, och dessa gömmer man till våren, ty det anses fördelaktigt att då hafva något att äta, som påminner om jul.

I allmänhet bakas så mycket vid hvarje bak, att det kan räcka för två och åtminstone för en månad.

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Vid baket tillgår det ungefärligen sålunda:
Sedan man om kvällen knått flera tråg, lagt jäst i degen och sedan strött mjöl öfver det hela (fordom gjorde man sedan på detta mjöl ett märke i korsform, korstecken), lägger man sig vanligen en stund och hvilar, men då degen börjar att jäsa, göra sig, står man upp och omknådar den, hvarefter själfva baket börjar. Mor "kör nu rej" med alla som sofva och som skola hjälpa till vid baket, och dessa, efter att hafva gnuggat ögonen litet, få nu brått att komma till sina göremål. Nu tagas delar af degen, väl knådda, och läggas på bordet, då tvänne flickor få sjå med att "göra ämnen", och twänne andra klämma på "med att brea", baka eller göra kakor.

"Breinga", bakningen, går raskt förmedelst kaflen, fs-ewhet, för den som är van vid dylik handtering. När så kakan är "bredd", knäckad och hålad, bortsättes den med brödfjälan, brofjala, på lafven eller täcket, där den får stå att jäsa.

Så fortfar det till dess bagenga, bagnga, gräddningen börjar,

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Det är vanligen mors "göre" att stå för ugnen. Hon lägger in ved och fyrar tils hällarne blifva warma, och så gör hon rent förmedelst rakan och sopan, och då sedan alt är färdigt för kakornas insättning, ugnen haejde /hoejde/ ponta och klar, gör hon ett klappande med brödträdet på ugnens botten, en signal, som de innevarande väl förstå, hvilket ock kan märkas af det ej vanliga kolorum, som blir i stugan. Man har nämligen där inne brått med att få tag i brödfjölen och få "tatt opp" någon kaka på densamma, för att sedan få den till mor, som redan länge väntat därpå, eftersom hon länge klappat på ugnsbotten med brödträdet. Nu får en person brått med att bära kakor till mor, ta opp desamma nätt och varligt, medan de andra ännu fortfarande hålla på med att "brea" och "sätta af", sätta dem på täcket eller lafven för att jäsa. Stackars mor! Hon är så varm som en "alegast", ty varmt osar det från ugnen, och mycket har hon att bestyra med;ej nog med att hon skall sätta in och draga ut kakorna samt vända på desamma, hon måste äfven ha tillsyn till lítvrad, lågvrån, eldvrån, och hålla fyren där vid lika. Ja, minsan! det är brått i köket, som man säger, hvart man

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

kommer, både inne och ute. Ej förr än ugnen börjar svalna, får mor någon lisa, ty då blir det att elda på nytt igen och gräddningen upphör, och de där inne få ej hvila ut förr än det är öppbredt", afbakadt. När man så hållit på hela natten och hela dagen, blir det nog godt att komma i hål, komma till sängs. Dock förr än detta låter sig göra, måste alt förut vara väl i ordning. Kakorna måste hafva blifvit afborstade, en del af dem i ugnen insatte för torkning, o.s.v. Dagen derpå får mor sjå med att ordna dem, hänga en del på vinden på brödstakarne, och en annan del, särdeles det tjockare brödet, får man lägga på ett ställe, där det kan bibehålla sig så länge som möjligt utan att mula, möglas.

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Begrafning, begravneng / begranug / likfoerd

Begrafningssederna äro stundom mera enkla, stundom mera storartade. I allmänhet gäller det antagandet här som öfver allt, att alla slag af den nyare tidens tillställningar fått en mera enkel, mindre konstrik, egendomlig och utmärkande prägel i jämförelse med fordna tider.

Ännu bibehålles ändå i allmänhet plägseden att ha Jern, (fen?) förning, med sig på begrafningen, bestående af rispannkaka samt tvänne tjocka hvetbrödkakor, Jonakäger, dock har man numera denna förning med sig på samma gång man går till begr.-stället, då "begrafningen" eger rum, hvilket är olika mot förr, då det var en särskild dag, vanligen dagen före själfva begrafningsdagen, som man aflemnade förningen, och denna dag bar namn af Jonada, förningsdag. Vid större bröllop förekommer användandet af Jonada ännu. Fordom var äfven brukligt, att, då man begaf sig från bröllopet eller begrafningen, det vankades bagfon, återförning,

ACC. N:R M. 1362

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

som bestod af en brödfjärding och ett pannkakstycke, hvilket skulle vara för de hemmavarandes räkning (att "känna på"), på det äfven de skulle få del af kalaset. Detta är numera alldeles bortlagdt.

På begrafningsdagen klädes så mycket som möjligt in i stugan i hvitt, speglar, klockor, fönster och väggar. Sorgdrägten för den aflidnes närmaste af kvinligt kön är hvitt hufvudkläde och hvitt förkläde med långa hvita band, som bindas om lifvet och hänga ned bakom; föröfrigt är drägten svart.

Då gästerna komma, blifva de bjudna att sitta in till bordet, då de trakteras med kaffe, bränvin, smör, ost och bröd samt pankaka. Ringarne, ringkarlarne, som skola ringa för den döde, hvilka äro vanligen fyra eller sex till antalet, aftåga först mot kyrkan, hvarefter likprocessionen snart derpå framgår. Innan liket utbäres, sjunges en psalm, hvilken man på öfverenskommelse valt och som man för tillfället befunnit vara lämplig. Denna psalm eller psalmvers bevarar man sedan gerna i minnet. Bland liktåget gå främst tvänne förgångare, sedan bärarne, fyra till sex stycken, och därefter sörjarne, af hvilka de som gå närmast liket

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

äro den aflidnes närmaste anhöriga, och de andra äro stälda närmare eller längre ifrån alt efter deras slägtskap med den döde.

Hemkomna från kyrkan, blifva de satta till bordet igen eller stundom ock blott trakterade med pannkaka. I så fall kommer maten och bordserveringen sedan.

Sedan drickes det, och oaktadt det drag af allvar och tystnad en sådan tillställning borde hafva, blifva de fordna sorgbundna minerna alt glädtigare, och den långa tystnaden vändes plötsligen i det lifligaste samtal och munterhet, hvarvid skrattsalfvor då och då låta sig höras; ja, någon gång klingar äfven sången, isynnerhet bland flickorna, då de finna det för långt och tråkigt.

Fordom förekomma många vidskepliga bruk i och med begrafningar. Var det någon som aflidit, hvilken man af en eller annan orsak fruktade skulle "gå igen", brukade man att strö linfrö, efter liket, då det bars till kyrkogården. Linfröet skulle omintetgöra gengångeriet. Tron på genfärd, ~~jaegfaek~~/jengfel?/ är ännu tämligen allmän.

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

allmän. Det säges, att somliga personer äro i syne, d. v. s. de kunna se syner från andeverlden, se de aflidna, och dessa blifva äfven stundom varse dessa genfärder eller liktåg, som äro förebud till verkliga liktåg, och kunna därutaf spå, huru snart ett dödsfall inträffar, och till och med hvar det kommer att inträffa. Ofantligt många berättelser om dylika syner kringlöpa bland folket. Jag vill blott omtala en. Ett sällskap af flickor och gossar var på väg till en leg, lekstuga. En af flickorna var i syne. Hon och flera andra gå på bredd, och rätt som det är kom det en genfärd. Som hon hålles af kamraterna vid sidan, kommer hon ej undan, och de rop, hon utstöter, frågar man ej efter, troende, att det är blott tillgjordhet, då ingen fara märkes. Hon måste därför mot sin vilja gå igenom liktåget, men hon blef därefter aldrig bra, däremot hade de andra, som ingenting sågo, ej det ringaste ondt däraf.

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Belysning, lyse.

Hvad belysningen beträffar har en stor omdaning skett i senare tider, nu när svalstekera/ svälstekera/ tändstickorna, blifvit allmänna och fotogenen blifvit antaget såsom belysningsämne. I fordna dagar var det helt annorlunda.

För att få eld måste man ha eldstålet och flintan jämte sköret, som bestod af fnöske, tort träd ad. och var till ändamål att derpå öfverföra den af stålet och flintan frambringande gnistan, så att det sedan, itändt, fick tjenstgöra som svafvelsticka och eldglöd. För att slippa det krångliga arbete att slå eld så mycket som möjligt, var man mycket mon om, att elden ej skulle få alldeles slockna, hvarför man ständigt lagade så, att det alltid fans något glöd i spiseln eller kakelugnen. Om kvällen försökte man ofta att lägga öfver de kvarvarande glöden i spiseln, så att de ej skulle vara alldeles slocknade om morgonen, men oftast fick man ändå använda eldstålet då för att få eld.

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

få eld. Var då sköret ej bra, något fuktigt o.s.v., ja då var det nog ett tålamodsarbete att få eld upptänd.

Här förekommer en folklek bland allmogen, som bär namn af "låna eld", *låna el*, och den ger sålunda till känna att låna eld i verkligheten fordom var brukligt. Det var så äfven. Som man fordom bodde vid sidan af hvarandra i byalag, och man således hade ganska nära till sina grannar, hände det ofta och i synnerhet om morgnarne att man lånade eld af hvarandra, i en träsko, panna, o.d. fick man glöd, som man bar hem till sig, och således kunde den besvärliga eldhuggningen för den gången sättas åsido.

Till belysning i stugan användes förr lerlamporna, med veke af bomull och ifylda tran, talg eller rofolja. De hvilade på en så kallad lampklamp, ett trädstycke af cylindrisk form och inskuret på midten.

Äfven talgljusen voro mycket vanliga, Vid slagtning af större djur, frånskilde man noga talgen och uppsamlade den, hvarefter man använde den vid ljusstöpningen.

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Ljusstöpningen gick till på följande sätt.

Man gjorde så många vekar, som man ville ha ljus, och hängde dessa på spetor, en fyra till sex på hvarje speta. Spetorna hvilade sedan på käppar, hvilka lågo mellan tvänne stolar. Den uppkokta talgen häldes i en kittel eller ämbar, och så började man därefter att neddoppa de på spetan hängande vekarne, i fluidet, hvarmed man höll på så länge till dess ljusen hade erhållit önskvärd tjocklek. Då talgen började att storkna, gjöt man kokhett vatten bland densamma.

De mindre ljusen benämndes pera /pera/, danker, och voro blott af ett fingers tjocklek. De största, som kallades julljus och skulle användas om jul, voro däremot af en ganska väldig tjocklek.

I nordliga Hallands skogsbygd var bruket af ljus och lampa fordom föga utbredt. Man hade här i likhet med finnarne torra furustickor, som begagnades till belysning i stugan. En person var hvarje kväll sysselsatt med att klyfva sådana stickor, hvarvid han

ACC. N:R M. 1362

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

äfven skulle tillse och förestå belysningen, sätta nya stickor i stickhållaren, som satt fast i väggen, då de gamla voro utbrända o.s.v.

Stickorna voro af omkring en alns längd. Som de voro af ganska godt och tort träd, brunno de ock med klar låga, så att belysningen genom dem blef rätt ansenlig.

Detta bruk att använda trädstickor till belysning har varit ända in i senaste tiden ganska mycket allmänt i vissa delar af norra Hallands skogsbygd, såsom i Förlanda, och äfven utom Halland i Marks härad i Vestergötland. Huruvida ännu detta bruk förekommer på något ställe i nämda ort är oafgjordt; det säkra är, att om stickbelysningen användes, sker detta tillfälligtvis. Det bekväma och billiga äfven i nyare tidens belysningssätt har kullkastat alt gammalt förfarande i det afseendet och har trängt till undangömdaste vrå och blifvit upptaget bland alla.

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Bemärkelser, egendomliga, gamla märke /gamla maerke/

Öfvertron, som är så rotad i allmogens sinne, har framkallat många egendomligheter i folkets handlingar och iakttagelser. Att förklara något för lag och regel, som så ofta skett af en slump eller händelser, ligger så nära till hands för den, som från barndomen fått höra så många egendomliga, öfvernaturliga saker. Iföljd däraf förekomma också sådana egendomligheter i bemärkelser i mängd, många troligen mycket gamla. Jag skall här försöka att teckna upp och förklara de vanligaste.

Tecken till någons död eller dödsförebud har man rätt många. Då ugglan låter höra sitt "hemska läte" invid någon stugas fönster, framkallar det en förfärlig bestörtning bland stugans innevånare, "ty då skall snart någon af dessa gå all verldens väg", någon skall dö. Hennes läte säger man vara orden: klä hvitt!, d.v.s. kläden er i hvitt, sörjen! Därför är ock hennes skri, hvar hon än må höras, mycket fruktadt, och det framkallar alltid ängslan. Bergufven, vanligen kallad Stejn-ulven stejnulwen, steju-ulwen?/, den stora fogeln, är liksom ugglan likaledes en olycksfogel, som spår sorg

x stejn-ulven

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

och elände. Då han ropar: ud dö!, spår han död och fördärv bland människor, ropar han däremot: ko horn!, bebådar detta död bland boskapen. Andra tecken till sorg och död äro, då ett halmkors, tvänne halmstrån i kors, finnes på golfvet, och då hunden tjuter, hvarvid man ser efter hvart han pekar nosen, ty däråt blir lik. En spån i ljuset bådar äfven någons död.

Att utan vilja och oförmärkt släppa en sked, då man äter, säges bebåda dödsfall inom slägten; och då hakan kliar, säger man, det spörjes en skäggig gubbes död.

Bemärkelser vid andra tillfällen förekomma likaledes talrikt. Kliar venstra handen får man pengar, kliar den högra, får man ett kärt handtag. Kliar venstra ögat får man gråta, kliar det högra, får man skratta, o.s.v.

Tecken att främmande komma gifver hunden, då han ligger med huf-

sid 9.

vudet vändt mot dörren, katten, då han slickar sig, tuppen, då han

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

gal i förstugan, och skatan, då hon skrekar, skrattar.

Väderleksmärken har man många. Sådant vädret är om måndagen, blir det vanligen hela veckan, sådant nyårsnyt, blir de tre följande, sådant vädret är på sjusovaredagen, blir det 40 dagar därefter, o.s.v.. Kommer en lus på örat, blir det regn. Af mångården, ragan, a / ragan?/, spår man äfven väderleken. Är den liten, betyder det stort oväder.

Om man oförmärkt vränger råcken, då man tar på sig densamma, betyder det, att man får förargelser.

Sopar någon emot en, då man kommer på ett ställe, ger det tillkänna, att man ej blir gift det året. Att sjunga bittida är ej heller bra, ty det säges betyda, att man får gråta innan kvällen. Då man skall gå bort någonstädes, och man glömmer någonting hemma, och därför vänder om igen och så begifver sig åstad, så kommer det att gå något galet på resan. Då man åker och hästen snarkar, blir

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

man välkommen dit man ernar sig. Om för den som väfver trådarne ej vilja hålla, ger det tillkänna att en god vävesa, väfverska, är i annalkande. Om tuppen gal om natten och skatan skrattar, så se de spöken. Att möta häst och karl samt äfven barn på en väg, betyder det, att det skall gå bra för en, ty sådant möte kallas godt möte och är alltid lyckosamt. Att däremot möta en gammal käring, då man skall gå bort, anses för det försmädligaste af alt, ty det är dåligt möte och betyder olycka och att det skall gå galet på färden. (Se Skäddarn och råkken, Visor på nordl. Hall. mål!). Ett medel att undkomma det onda inflytandet är att spotta efter den man mött, och ett annat att stå stilla, då personen går förbi. Båda dessa medel iakttages ofta.

F

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Boskapsskötsel, fotsel om kraga

Boskapsskötseln i jämnbredd med åkerbruket har på senare år gått raskt framåt, ehuru hvad norra Halland beträffar den ej erhållit den höjdning och ståndpunkt som i södra Halland.

Så länge man bodde i en klunga bredvid hvarandra och hade "åker om åker", var det ej att tänka på något mera uppdrifvet åkerbruk och på samma gång ej heller någon framstående och betydelsefull boskapsskötsel. Husen för kreaturen voro små och oansenliga. Liksom inhus och uthus hvilade på fastgrund, berg eller kulle. Fähuset innehöll båsarne, basa, där kreaturen stodo, kättarne, fjima, där kalfvarna förvarades. En hönsbur, hönehak, fans vanligen också och hade sin plats öfver fjimen. Vanligen fans blott ett enda fönster, som var mycket litet och obetydligt. Kreaturen sköttes nog på sitt vis med omsorg, och man var nog mon att "pella" för dem af hvad som fans. Hade en ko kalfvat, fick hon ljumt vatten att dricka en, två och stundom tre månader därefter, särdeles om

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 10

vintertiden. Många fördomar förekommo med afseende på kreaturen och vården om desamma, af hvilka flera ännu i dag förekomma.

Öfver hvarje kreatur hade man stål uppsatt, hvilket ansågs såsom bevaringsmedel från alt ondt. Detta skyddade för "laja" människor, så att djuren ej blefvo alla (se bruk, egendomliga), och för mjölkharen, så att den ej kunde komma vid kon och mjölka henne.

Många människor ansågs ega tomtar, kunta, i sin ladugård, hvilka "pysslade" om kreaturen på bästa sätt. Den som på något sätt förbröt sig mot kreaturen, slog eller misshandlade dem, han fick plikta för sin förseelse på ett särdeles kraftigt sätt, ty förr han visste ord af, kom en "orre" susande och gjorde honom yr i skallen. Det säges ock, att på det ställe, där tomte fans, var ej heller någon brist på foder och lika litet på andra nödvändighets-

Avskrift.
ACC. N:R M. 1362

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

artiklar för bonden, ty tomten, han skaffade fram alt, men han tog det från de öfriga bönderna. Till lön för sin möda skulle han hafva mat hvar dag och gröt och smör julaftonen.

Det närvarande tillvägagåendet vid husdjurens utfodring vintertiden är följande: Om morgonen kl. fem till sex gifves den först en gång, en "vanel" /vanel?/ halm hvardera. Ett par timmar därefter andra gång, och då gifves dem vanligen agnar med mjöl och vatten. Detta är särdeles åt mjölkkorna, de andra få halm. Efter kl. tio erhålla de vatten, hvarefter de får en "vanel" halm eller hö hvardera. Sedan få de meda vid tvåtiden, därefter vattnas de i matniga. skymningen, mellan kl. 5-6, erhålla därefter föda, hvarefter de få stå till kl. 9, då kvelen /kvelen?/, kvällsmaten vankas.

Om sommaren tjudras, fägnad, de eller ock vallas, vaktas. Förr, då egorna ej voro afstängda eller omhegnade och utmarken var gemensam, släptes korna tillsammans af hvar och en sockenbo, hvaraf blef ett rätt ansenligt följe af kreatur. Dessa ströfvade omkring,

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

sid 11

likväl i en viss ordning, så att de om morgnarne voro vanligen på ett och samma håll alltid. Därför var det ej så svårt för *mjolkasera*, mjölkflickorna, att finna dem.

Fåren höllos förr mera i "vakter" under uppsikt af en vallpojke, *vaktapojke*,. Numera är detta föga brukligt. Om vintern låter man fåren, *s-ora*, "trampa *"trampa falle"*, och stå gemensamt; när en tacka (*s-o*) har *lamt* (födt lam) afskiljes hon i en mindre *fsine*.

Getter förekomma ej numera.

Kora kadja, s-ora lamdja a s-ora grstja

da blo de awl a, a da ert pa skrel.

21

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Bostäder, hus, verelser.

Den nya tiden med sina idéer har äfven haft sitt inflytande på nutidens byggnadssätt. Ifrån den låga och inskränkta ryggåsstugan, som för ett femtiotal af år var mycket allmän, står nu den höga, ljusa och rymliga byggnaden med stora fönster på sidorna, med vind och vindsrum samt taket täckt med tegel, hvilken byggnad väl kan benämnas palats i jämförelse med den förstnämda. Såsom det yttre har förändrat sig, så äfven det inre. Ifrån de så enkla möbler, som funnos i ryggåsstugan, möbler, som dels voro fasta och orubbliga och de andra merendels af bonden själf förfärdigade, ser man nu i det inre af manhus byggnader, kamrar och kök, möbler af de mångfaldigaste slag och af den största prydnad och nätthet, de flesta skaffade från rätt aflägsna trakter.

I stället att förr väggarne voro nakna och endast de stora, afrundade stockarne voro synliga, ser man nu allmänt väggarne klädda med tapeter, hvilket ej litet bidrager till att försköna stugans inre.

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Hvad här blifvit sagdt om nutidens byggnader kan likväl ej på alla ställen gälla såsom en allmän regel, ty afvikelser här och hvar finnas alltid. Till och med står en och annan ryggåsstuga kvar ännu, och många sådana finnas, hvilka på ett eller annat sätt blifvit ändrade och omdanade i enlighet med de fordringar, man ställer på en bostad nu för tiden. Den hufvudsakligaste förändringen består däri, att fönstret på taket blifvit borttaget och ett dylikt blifvit ställdt på väggen i stället; för detta ändamål har det därför varit nödigt att upphöja och tillbygga väggen på det ställe, där fönstret skulle sättas.

sid 12

Jag skall nu förstförsöka att beskrifva huru en ryggåsstuga ser ut och huru den är inredd.

En dylik stuga är bygd af rundade större timmerstockar samt försedd med tvänne kamrar, utom själfva boningsrummet, som kallas *stova*, stuga.

sid 13.

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Dessa kamrar äro belägna en på hvardera ändan af byggnaden och äro försedda med loft, där spanmål samt hvarjehanda skräp förvaras. Den främre kammaren benämnes förkamar, förkammaren och den andra habat, härbärget, emedan den var anvisad för främmandes räkning. I själfva stugan finnes däremot ej något loft. Fönstret, lyret, (fsv. liuri) har sin plats på taket. Väggarne äro vanligen mycket låga. Vid sidan af dessa äro bänkar för att sitta på. Främst i stugan äro hyllor (höler), försedda med förhänge af tyg, och härpå förvaras vissa husgerådssaker. Dessutom förekommer på samma ställe i stugan ett bord, hvilket på en upphöjning for själf har sin plats. Sängarne äro fasta, uppslagne af bräder, och försedda med en lucka att skjuta för, så att den sofvande ligger fullkomligt innestängd.

Öfver dörren finnes också ett slags sofplats, taren benämnd, och består af ett bjälklag, som med ena ändan hvilar på den

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

sid 13

långt framskjutande muren och med den andra på en pelare, o.d. Den är till utseende lik en läktare. Skorstenarne äro vanligen mycket långa, och som spjäll begagnas en läm, hvarvid en järnlänk är fästad, med hvilken man kan draga lämmen.

Uthusbyggnaden låg fordom än vid sidan af ryggåsstugan och än afskildt. Sedan nyare inhus blefvo uppförda, uppsattes alltid uthusen så att de tillsammans med inhusen bildade en kvadrat eller fyrkant och "gården var innestängd".

De hus som efter ryggåsstugan uppfördes voro i mycket olika mot desse. Bänkarna vid sidorna i stugan användes ej, vind öfver både stuga och kammer uppsattes, ett kök, där spisel och ugn flyttades, blef uppsatt äfven.

Sängar, som voro fasta, blefvo ofta ännu använda. På somliga ställen uppsattes sängställen det ena öfver

det andra, liksom bruket är på många fartyg. Sedan användes så- sid 14
väl lösa som fasta sängar men alltid med sparlakan, sparlagen.

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

I taket rätt öfver sängen fans en så kallad krans af trä och vid denna voro sparlakanen fästade. De omslöto sängen alldeles. De voro två till antalet vid hvarje säng, och där de gingo till hopa, nämligen på midten af sängen, skilde man dem vanligen ifrån hvarandra, så att det bildades en öppning.

Ryggåsstugorna voro i allmänhet betäckta med tång, torf eller halm, hvilket senare eller halmen ända in i senare tider har begagnats som taktäckningsmedel. Nu är tegel det allmännaste.

Vinden på de äldre byggnaderna, som nu förekomma, är delad i mjölloft mjölvind, der mjöl och spanmål förvaras, svan: svalen, där muren går, malanloftet, mellanvinden, äfven kallad övra loft, samt framloft, framvind, der kläder och dylikt förvaras. En dylik äldre byggnad består vidare af stova, stugan, hvardagsrummet, framkamar, främre kammare, akterkamar, akterkammare, kog, kök, samt stundom ock af

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

källarekammare?, källarekammare, kallad så, emedan en lucka i densamma fans, hvilken betäckte ingången till den under golfvet i kammaren befintliga mjölkkällaren. Vidare förekomma Forsta, förstuga, samt bislaw, bislag, förstugukvist. I förstugan fans vidare under trappan ett litet rum, sandhus, sandhus, där sand, som skulle användas för att beströ golfven med, förvarades.

Det ställe i Halland, där de älsta byggnader mest förekomma liksom så mycket annat gammalt, är troligen nordl. Hallands skogsbygd, t.ex. i Förlanda socken. Här kan man ännu få se de små och låga ryggåsstugorna här och hvar framskymta, ofta vid sidan af nyare byggnader, och ger detta en rätt egendomlig anblick.

Avskrift.
ACC. N:R M. 1362

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Sid 15.

Bruk, egendomliga, brug

Hvad som blifvit sagdt om egendomliga benärkelser, kan äfven gälla här. Där man redan från barndomen insupit af det mysteriösa och egendomliga och blifvit van att betrakta alt, som man ej kan förstå och äfven mycket annat, som väl kan fattas, på ett öfvernaturligt sätt, blir sinnet så inryckt i fördomarnas hvirfvel, att alla människans handlingar, görande och låtande lätt få en anstrykning af denna öfvernaturliga verldsåskådning, detta egendomliga betraktande af saker och ting här i verlden. Jag skall här uppteckna de vanligaste bruk, som stå i samband med fördomar, men jag skall äfven omnämna några, som äro fria därifrån och gälla såsom en gammal god plägsed.

Då en gris köpes och man bär hem den i säcken, får man ej knyta till "snafvet", ty då blir han af en liten och knottrig växt. Ej heller får han strax släppas i stian, utan man släpper honom vanligen först på bordet, ty därigenom skall han få trefnad och en god matlust.

28

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Då en ko kalfvat, tages kalfven i benen, och så "tickar man till" kon med honom trenne gånger.

En dräktig ko får aldrig slås med en piska med hårsträng, ty då får kon "strängkalfvar".

Har man mjölkat en ko, skall man blåsa på ljufret tre gånger. Detta skall till intet göra ett ondt inflytande på henne.

Stål anses för ett utmärkt bevaringsmedel från alt ondt. Har en ko kalfvat, så lägger man en stålbit i det första vatten man ger henne efter kalfningen. Därefter sätter man stålbiten öfver henne i taket, då den anses skola bevara henne för maran, mjölkharen och annat ondt. Stålet skyddar äfven mot troll och dess elaka anslag, så om man bara har sådant på sig, behöfver man ej frukta för dem.

Så omtalas det, att, då fordom någon bergagubbe visade sig, rörande i sin af guld och silfver

öfverfylda kittel, var det lätt att erhålla altsammans, om man endast kunde få tillfälle att få kastat en stålbit däri, ty trollen hade sedan ej någon magt med silfret och guldet.

sid 16

29

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Ett bevaringsmedel från "skabb och trollskap" är äfven att spotta. Finner man någonting på en väg, så spottar man först därpå tre gånger, utropande twe skabb! innan man upptager det. Förrän man begagnar en handduk, hvilken hängt ute i vinden, gnider man den mot elden och spottar sedan på densamma. Äfven då man "skifter", ombyter linne, spottar man i det nya, innan man påtager det. Då en häst tumlar sig på marken, spottar man tre gånger för hvarje tumlande han gör, utropande: twe hästatomla! twe hästatomla!. Detta säges förhindra, att något ondt vederfares den, som går däröfver hästen tumlat sig.

Då man far vilse och ej är i stånd att "komma dän", vränger man råcken, och då får man synen igen, och trollen kunna ej ha magt öfver en mer.

Då göken kommer, tager man märke på hvilket håll man först hör honom gala. Detta i enlighet med betydelsen af följande vers: Nordan gök, jordagök; västangök, bästa gök; sunnan gök, gynnagök; östangök, tröstagök.

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Kommer man på ett ställe, och man ej kan bärja sig utan att länga, lagar man blott, så att man kan få en brödbit ifrån stället, man kom, och förtär brödet sedan, så går längtan öfver.

Sid 16.

Ett eget bruk har man, då man fått ned en väf. En person tager då sölfkäppen, som ej får vidröra marken, "rider på den", som det heter, d.v.s. han håller den mellan benen i det han går ut, sökande att möta något lefvande föremål. Nu har han i tankarna någon, som han rider för, d.v.s. någon kvinna, som skall föda barn. Möter han nu någon människa eller något djur af honkön, så får den han rider för en flicka, är föremålet däremot af hankön, blir det en gosse.

Sölf tillvaratages noga, och man är rädd för att något skall blifva utkastadt, ty man påstår att däraf skola mjölkharar erhålla sin tillvaro. Dessa mjölkharar äro ganska besvärliga, ty de utsuga korna så dessa blifva sjuka, och mycket seglifvade äro de också. Endast en silfverkula kan ända deras bana, vanliga kulor och krut skadar dem ej.

Sid 17

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Ett eget bruk förekom fordom på skärtorsdagen och iakttogs af dem, som voro besvärade af råttor och annan ohyra. Man kunde nämligen blifva af med dylika gäster genom att använda följande sätt:

Tidigt om morgonen nämnde dag skulle man taga fram alla redskapen vid ett bak, sopa, raka och brödträd, och ställa sig vid husets gafvel och ropa med full hals: "Råttor och möss, loppor och löss gån ifrån våra hus, gån till den, som bakar skärtorsdag!"

Att få reda på om man blef gift och hurudan den tillkommande maken (makan) var och hvad den hette, det var kära saker för de unge. Att få upplysning i dessa hemligheter, använde man många sätt:

Om man kunde finna en ärtskida, *ärtskida*, med nio ärter, så kunde man få reda på sin älskades namn. Man satte då skidan i förstugan, helst om kvällen, då den person, som först ankom, skulle bära samma namn som den tillkommande älskarens.

Äfven, säges det, brukade man att äta en salt sill på kvällen, då man om natten skulle drömma om, att en person skulle komma till en med vatten, hvilken person skulle vara den tillkommande älskaren.

32.

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Sid 17

Om man hade kommit i strid med en orm, men ej lyckats att döda honom, stämde man honom till möte. Man sade då, "att här på detta ställe", hvarvid man gjorde märke må (på) marken, "väntas du i morgon vid den och den tiden". Följande dag infann sig ormen vid den utsatta tiden, och blef då dödad. Att såra en orm och ej få dödat den, ansågs farligt, ty ormen, sades det, skulle vakta på en i sju år,.

Sid 18

Hvita ormar voro lyckliga att påträffa, ty då kunde man blifva klyge, klok och blifva i stånd att bota sjukdomar och kunna förutsäga tillkommande ting.

En liten berättelse därom minnes jag särskildt. En käring hade varit ute och funnit en hvit orm, hvilken hon hemtog och lade i grytan för att koka den, ty endast genom att koka ormen kunde man erhålla den ovanliga gåfvan. Emellertid kommer hennes son hem efter att ha varit ute i något ärende. Inkommen i köket, blir han varse grytan på elden och går strax till densamma för att vädra på innehållet. Som han tycker det ser besynnerligt ut, tar han med fingrarna därpå och sticker dem sedan i munnen. I samma ögonblick kommer modren, och pojken utropar förtjust: "Veten I mor! Vår ko får en hvitbrokig tjurkalf!"

3

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Då man första gång blir varse nyårsnyt, skall man ut och "ta psalmer". Man håller då boken mellan händerna och ser på månen och låter sedan boken öppna sig hvar den vill. Den psalm eller ställe, som "det då faller på", skall man noga uppmärksamma. Är det en likpsalm, så är det ett förebud, att man kommer att dö det året, är det en psalm om äktenskapet, blir man gift på året o.s.v.

Det är troligt, att de flesta af dessa bruk härstamma från en ganska aflägsen period, och ett och annat af dem kan därför dessutom förklara något om fordna tiders förhållanden i flera hänseenden.

Ett par bruk, som fordom voro allmänna, men numera sällan eller aldrig förekomma, äro gå med stjärnan och rida Staffan. Bruket att gå med stjärnan skedde på Trettondedagen och skulle föreställa de vise mäns ankomst till Betlehem jämte Herodes förhållande till dem och till Jesusbarnet. För lekens utförande fordrades 8 personer. En gick med stjärnan, som var gjord af papper samt åttakantig och inuti försedd med ljus. Tre voro de vise män, samt två Herodes och hans dräng, och de öfrige två svartkung och hans dräng. Detta sällskap reste nu från gård till gård Trettondedag om kvällen

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

och uppförde leken. Först frågades om "Herodes och hans sällskap får stiga in", hvilket vanligen gerna beviljades. Så snart sällskapet var inträdt, började leken strax att utföras. Man ställde sig i ordning. Herodes började med att säga, "jag är så trött i mitt sinne, att jag ej vet, på hvilken fot jag stå skall", hvarefter han befalde hans dräng taga fram en stol, hvarpå han sedan satte sig. Han säger sedan: "Min dräng, kom fram!" "Hvad befaller min Herra Konung?", frågar drängen. "Jag befaller dig", säger Herodes, "att de genast skall resa till Betlehem och uppsöka den nyfödde Judakonungen". Att här förklara hela leken blefve för vidlyftigt. Den var emellertid för de församlade och gårdens folk mycket underhållande. Ej heller är det mer än ett tiotal af år sedan den förekom.

Rida Staffan var fordom ett mycket omtyckt bruk, som förekom Annandagjul på morgonen. Sättet att utföra denna lek är väl kändt öfveralt, eftersom den varit mycket allmän, och därför är det ej nödigt att vidare förklara den. Båda dessa lekar torde hafva en ganska hög ålder och härstamma från den katolska tiden.

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Ett annat bruk på Annandagjul är att "ta mogbolen", taga måkbullen, och det förekommer ännu.

Det består deri, att man om morgonen nämnda dag ovetande insmyger in i ladugården och gör därstädes rent samt ger korna att äta. Namnet härleder sig troligen däraf att man förr skulle därför hafva traktering. Numera säger man vanligen ej ifrån, sedan man uträttadt arbetet, men det uppväcker den högsta harm och förtret hos den, som annars har det göromålet om hand; "man har tagit mogbolen ifrå honom", och det är försmädligare än alt annat.

Några andra bruk och plägseder finnas, men de äro upptagna på andra ställen.

36

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Sid 20.

Brygd, bryggen

Förr liksom nu tycker allmogen om att hafva god dricka. Vid Jul är det i synnerhet som man skall skaffa sig rikligen både af det ena och det andra, och då dår man naturligtvis ej heller försumma att skaffa sig tillräckligt med dreke, dricka, öl. Hvarje bonde låter därför årligen förvandla ungf. en tunna korn till malt, af hvilka en god portion åtgår vid julbrygden. Vid de äldre byggnaderna förekomma tillbygda halfhus på en del ställen, hvilka bära namn af brygghus, ehuru de sällan användas för detta ändamål. Att de hafva förr mera användts därför, är säkert. Utom som dricka användes "dricken" till att blandas med uppkokt mjölk, ehuru till en mindre del och däraf blir ölost.

Vanligen brygges flera slag af dricka. Förr var bryggningen ännu nödvändigare och allmännare, då ej pressjäst fans, ty mången var nödsakad därtill för att få jäst, då han ej alltid kunde fara bygden ikring och låna.

F

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Byk, lag, se lagegilde, gillen.

Bröllop, brolop.

Få tillställningar torde hafva från förra tider så förändrat sig som bröllopen och dess högtidligheter. Ingen tillställning var fordom så storartad som bröllopet, och på flera ställen var de ej ovanligt, att detsamma räckte flera dagar. Numera är det ej ovanligt att man "kör till presten" i allsköns lugn utan någon tillställning als och utan att knappast hafva någon af sina anhöriga hos sig. Men i allmänhet så brukas det ändå att hafva något litet kalas vid tillfället, ja, det kan stundom böra benämnas "stormkalas", då afseende fästas på mängden och omvexlingen af rätterna, som spenderas; dock blir bröllopet aldrig långvarigare än en dag eller ett dygn. Då det lyses andra gång, brukas det vanligen gratulationskalas; man kommer då och frambär sina skänker till bruden, hvarvid man erhåller välfägnad i stället. På kvällen samma dag anställes vanligen dans och musik, då de som framburit sina skänker

38

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

får njuta af dansens behag, hvilket i sig själft är en drifsporre till att göra en uppoffring för mången. Jag skall nu först omnämna förloppet vid ett bröllop fordom. En åtta dygn eller så där vid pass före bröllopet skulle bröllopsbjudaren, brølopsbøjan, ut för att bjuda till bröllops. Han skulle naturligtvis rida, och hans häst skulle utstyras på bästa sätt med stjärnor och band af alla möjliga slag. Det erbjöd en vacker anblick vid åsynen af denna ryttare, som så grant utstyrd kom farande vägen fram.

För dem som blefvo bjudna blef det nu ett ståhejtande och bråska med att göra sig i ordning till bröllopet. Det skulle bakas, ty fønabrø, förningsbröd, skulle medhafvas, och det skulle vara både många kakor och stora och vackra kakor. Äfven skulle kött och fläsk ofta medhafvas, äfvenleds bränvin; detta berodde på det förhållande och det slägtskap man stod till brudparet. Rispannkaka var aldeles nödvändig.

Dagen före bröllopet var vanligen Fønadan, förningsdagen, då förningen, fømen, skulle aflemnas. Äfven då var det mycket

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

högtidligt, och ett duktigt kalas vankades. Då *forna folket* kom, stodo spelemännerna på trappa och spelade eller blåste march, och själfve far i huset kom och välkomnade dem. *Tonadan* var brudgummens dag; var den mild, så sades brudgummen vara mild, och han hade då varit snäll vid kattorna.

Sid 21.

Bröllopsdagen ansågs vara brudens, och som den var, var hon; var den vacker, så hade hon ock varit snäll vid kattorna.

På bröllopsdagen var det kalas öfver "alla öron", förstås, ty mat och dryck skulle aldrig felas.

Vigseln förrättades under pell, d.v.s. en slags tronhimmel, ett större kläde eller duk, var uppsatt i taket öfver brudparets hufvuden.

Då dansen begynte, skulle brudparet först däran, de skulle nämligen ha fördansen.

Så skulle bruden i taket, hvilket gick till på så sätt, att då dansen var slutad, gaf den, som dansade med bruden, en vink till de andra gossarne, hvarvid de infunno sig genast och biträdde vid upplyftningen. Ofta blev brud och brudgum upplyftade på samma gång. Brudgummen fick nu med glaset i hand bjuda dem, som biträdt vid upplyft-

Sid 22.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

ningen i taket, och detta fick ske hvarje gång, så snart någon af de dansande upplyftades, ty alla, som deltogo i dansen skulle någon gång under hela tiden upp i taket.

För längre tid tillbaka hade man än värre stått vid bröllopen. Då skulle bruden vigas i kyrkan, och alla skulle fara ridande dit.+
(+ Oftast skulle likväl brudparet åka, och den präktigaste vagn, som kunde fås, skulle man då anskaffa. På hemvägen skulle förridarne rida **förut** så långt, att de kunde på bröllopsstället anmäla om bröllopstågets ankomst samt sedan möta detta på vägen, då traktering skedde.)
Ett dylikt bröllopståg såg rätt egendomligt ut. Först eller främst i tåget voro de s.k. forlarna förridarna, sedan var brudparet jämte hyrespiora brudtärnorna, och horedare marskalkarne, därnäst de öfriga af bröllopsfolket.

I nordl. Hall. skogsbygd hafva de gamla sederna vid bröllop längst bibehållits. Ännu räcker där ett bröllop i flera dagar. En egendomlig tillställning, som här förekommer och eger rum på en af bröllopsda-

Avskrift.
ACC. N:R M. 1362

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

garne, är att "köra ved till kocken". Man går nämligen ut, då ett par äro försedda med yxa och såg, och beger sig i väg till något trädbevuxet ställe, där man utan krus och lof fäller det träd man behagar. När det är fäldt, skall det hemforslas. För detta ändamål hjälpa så många man till som möjligt för att draga det, hvarvid spelmannen och brudgummen går i före, den förre spelande af alla krafter en klingande march, och den senare trakterande med butäljer på bästa sätt.

"Brudskådningar" eller bruket att andra utom bröllopsfolket bese bruden på bröllopskvällen förekommer allmänt. Bruden och brudgummen, åtföljda af tärnor och marskalkar, göra därför på bröllopskvällen en rund omkring på gården bland den stundom ganska talrika skaran af brudskådare, *brúskóar?* _____, för att dessa skola fullkomligt få betrakta dem.

(Se Bröllopet, Visor på nordl. Hall. mål)

42

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Dans och dansnöjen, dans a leg

De allmännaste danserna förr voro minuett, minuett, polska, polske., polka, vals och polkett. I senare tid har en mängd af andra danser uppkommit och blifvit brukliga. Så förekommer det nu: nesska, en slags polka, ängelska, sjuttis, juttis, hamburgska, suttaren, en slags springvals, m.fl. Minuette är numera ej brukligt, men polka, vals och sjuttis äro däremot de mest förekommande. En egendomlig dans, benämnd björndans, förekom fordom, hvilken af en person på händer och fötter utfördes. Den dansande personen lade sig raklång på golfvet med armar och ben utsträckta, hvarefter han, vid melodien af en viss sång, lyftade hela kroppen från golfvet, händer och fötter samtidigt; på så sätt genom att upplyfta händer och fötter och stöta dem mot golfvet, hvarvid han på samma gång svängde rund kunde han kraftigt föra takten, men det fordrades styrka och stadighet för att någon längre stund fortsätta dansen. Den sång, som sjöngs vid utförandet af denna dans, var vanligen densamma som den man sjöng, då man väfde vadmal, Vaevde valmer, och ljöd så här: Väfven vadmal och

enska

Avskrift.
ACC. N:R M. 1362

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

låten skälet gå rätt fram. Ingen hederlig och ingen rederlig Marbo; alla hutlösa, alla skamfulla Ballbo. Hej, Marbo! och hej, Ballbo! och alla rofvorna i påsen! Så mala de julagryn och så supa de bränvin. Ja malen julagryn och supen bränvin och låten skälet gå rätt fram, o.s.v.

Dansnöjen hafva såväl förr som nu brukats. Ett par personer fara omkring en kväll och höra efter "leg", hvarvid de isynnerhet gå till sådana ställen, där utrymme fins och där man är beredvillig att lafva "leg". Så snart "legen" är "oppställd" varskos det rundt omkring till ungdomen, som däröfver fröjda sig mera än om alt guld i verlden lemnades dem, ty att få träffa hvarandra och få svänga sig i dansens hvimmel är för dem deras älskligaste förströelse. Förr var det brukligt att äfven flera lekar uppfördes vid en sådan sammankomst af ungdomen, likaledes var det brukligt att ej skiljas åt, innan man gifvit hvarandra en kyss, och ingen vågade undandraga sig därifrån, hvarför

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

ordspråket, den som vill gå i "leg", får hålla "streg", streck, här vinner tillämpning. Numera iaktages ej denna sed, utom af dem, kanhända, som "smila", kurtisera hvarandra. Några lekar utföras ej heller, utom någon gång nummerlekar; för öfrigt är dansen hela förströelsen. Ringdansar af flera slag brukas ock vid dylika tillfällen. På de så kallade klubbarne, samt balarne och kafferepen, hvilka senare tillhörer den närvarande tiden såsom då påhittade, tillgår det ungefärligen på samma sätt. Dansen är hufvudförströelsen. I ett mindre samkväm däremot, då fåtalet af personer, brist på musik och andra omständigheter ligga till hinders för att använda dans, anställer man åtskilliga lekar. Så brukas t.ex. gå med käppen, sälja lärft, sälja oxen, låna eld, bjuda i Siris bröllop, skifta makar, draga handskar, läsa för presten, läsa för biskopen, leka nyckeln på bandet, bära skon o.s.v. (Se lekar).

Dop, dop, se gillen, faddergille.

45

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

Fester, Högtider

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

a

De hufvudsakligaste festerna eller högtiderna äro Jul, Påsk och Midsommar, då afseende fästas på de tillställninger allmogen har före och vid dess högtider.

Julhögtiden är den förnämsta. Huru bråtт det är före Jul att få gjort alt i ordning är nogsamt bekant. Då skall bakas, skuras och lakas (bykas), väfvas, ja, alla möjliga gerningar skola då utföras. Hvilotiderna kommer sedan under själfva Juldagarne. Förr var det brukligt att baka på Julaftonen, för att kunna erhålla något af bakvärmen Juldagen, hvilket skulle vara fördelaktigt. Om kvällen på Julaftonen är det alltid en högtidlig stund då aftonmåltiden skall spisas och det blir "stort bord". Julljusen skola då brinna på bordet och ljusen i julgranen likaså. Gröt är den hufvudsakligaste rätten vid denna måltid. Förr var det brukligt, att hvar och en skulle rimma gröten, som det hette, innan han sätte skeden i fatet. Dessa grötrim, som användes, voro alltid mycket lustiga; en del voro allmänna och kanske mycket gamla, andra kunde man lyckats hitta upp för tillfället. Såsom prof kan jag anföra ett par: Den som ej gröten

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

kan rimma, han skall hänga i bastagrimma; denna gröten är kokt i en gryta och ej i en spann, tag ej mer i skeden än du orkar dra i land; denna gröten är kokt i en gryta och ej på en kulle (kola), du rimmar som en stolle, o.s.v. Efter måltidens slut, lästes det psalmer och äfven sjungdes sådana. Därefter gjorde man allehanda lekar, så kallade julkonster, som voro af många slag. Förr, då julhalm brukades, var det brått med att lägga till den och för att sedan få rusta i den, som det hette. Ofta kunde man då roa sig i halmen till långt på natten, sjåande med att dra kafle, dra hank, ta julpyttan, ro till Tyskland, spänna spark, sula kungens stöfvel o.s.v. Flera vidskepliga bruk anställdes också på julaftonen. Ett af dessa var att gå årsgång, hvarigenom man skulle blifva i stånd att se hvem som skulle dö nästföljande året. Den som skulle gå årsgång, måste först om kvällen på Julaftonen gå tre gånger baklänges rundt om kyrkan, sedan likaledes tre gånger om huset, där de befunno sig, som voro föremålet för hans gång och undersökning. Gången kring huset skulle ske, då man satt vid julbordet. ~~Gången kring huset~~ Denna gång var i sig själf det allra kin-

Avskrift.
ACC. N:R M. 1362

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

kigaste, ty årsgången var oupphörligen ansatt af troll och spöken på alla sidor, hvilka genom sina åtbörder sökte aflocka ord af honom, för att därigenom till intet göra hans spådomskonst. Lyckades han verkligen att gå oförskräckt fram och ej öppna munnen, fick han se, då han tredje gången gick om huset, huru det skulle gå dem därinne. De som kommo att dö under året skulle synas utan hufvud, då de andra skulle synas oförändrade. Tidigt på julottan, sades det, att de döda hade sin ottesång. Så berättas det, att ett fruntimmer, som skulle gå i den verkliga ottesången Juldagsmorgonen, vaknade på natten, då hon uppstår för att se efter hvad klockan var, ty hon var naturligtvis rädd för att "försofva sig", så hon kom för sent till ottesången. Klockan hade emellertid stannat, men så tittar hon ut genom fönstret och blir då varse ljus i kyrkan. Hon fick nu brått med att kläda sig och beger sig sedan åstad, ingår i kyrkan och sätter sig i sin bänk,

Sid 25.

ej observerande något ovanligt till en början. Snart märker hon dock det bli besynnerligt, och då hon vänder sig om, får hon till sin förskräckelse se ett fordom bekant fruntimmer, som dött för flera år

Sid 26

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

tillbaka. Nu ämnar hon rusa ut, men den bekanta döda hviskar till henne, att hon skall lemna sjalen, hon har på sig, efter sig, hvilket hon också gör, hvarefter hon ostörd begifver sig i väg hemåt. Sjalen blef noppad sönder i småbitar, hvilka lågo strödda på golfvet, då senare på morgonen den verkliga ottesången började och folk kommo till kyrkan.

Juldagen har af allmogen alltid hållits strängt i helgd. Inget besök får då gerna göras, ingen vandring företagas, utom till kyrkan. Förr fick ej heller då någon mat kokas, utan endast s.k. torrmat fick begagnas.

Annandagjul var det annorlunda. Redan på morgonen anställdes flera upptåg och lekar, såsom Rida Staffan, Ta måkbullen (se bruk, egendomliga), och på dagen gick man på besök, då man rustade duktigt i julhalmen. Numera äro upptågen och lekarne nästan bortlagda, men julkalasen begagnas ännu, då man mest rogar sig med dans och musik.

49

Avskrift.

ACC. N:R M.1362:49

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Sid 26.

2)

Påsk är äfven en stor högtid. Liksom i julveckan var det förr äfven i påskveckan ganska bråtт med allehanda göromål.

Dagarne i påsk hafva följ. benämning: Swartmåndag, Hvittisdag, Askeonsdag, Skärtorsdag, Långfredag, Påskelördag, Påsksöndag eller Påskedagen.

För lång tid tillbaka, säges det, var det på Långfredagen brukligt att göra de värsta göromål som funnos, så limmade man spiseln, så sotade man, o.s.v.

I påskveckan foro fordom påsktiggarne omkring och "bådo om påskägg". Dessa voro klädda och smyckade på egendomligaste sätt, vanligen hade de en hvit skjorta utöfver, bälte om lifvet, samt voro sedan beprydda med band och andra sirater öfver alt på kroppen. Detta var karldräkten. Flickorna hade vanligen hvitt lif och om möjligt hvit klädning, alt väl beprydt med band och ornamenter. Både gosse och flicka hade sedan flor för ansiktet, så att ingen skulle känna igen dem. På armen bars korgen, hvari äggen förvarades. Vanligen voro tvänne påsktiggare i sällskap, oftast en gosse och en flicka.

50

Avskrift.

ACC. N:R M.1362:50

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Sid 27.

Så snart de inkommit på ett ställe, började de att sjunga med ljudelig stämma en för tillfället lämplig sång. En sång, som mycket begagnades, har följande lydelse: Jag är kommen uti verlden till att vandra, jag som så unger är: I veten min åstundan, I veten mitt begär. Ett påskägg eller två, det önskar jag att få, se´n är jag helt förnöjder att mina färder gå". Nu gjordes uppehåll, medan man lade ägget, man gaf dem, i korgen. Sedan började ånyo sången, som nu innehöll en tacksägelse, och ljöd så här: Hafven tack, hafven tack för denna redeliga skänk! Vi få eder önska all lycka igen. Och att I mån trifvas och ej liđa nö´, Och sedan vi tacka och bjuda adjö. Nu är bruket att "gå påsktiggare" nästan bortlagdt.

På påskaftonen brukas ännu användandet af påskeld, påskfyr eller paskabloss. Som bränsle användes dels tjärtunnor och dels halm, ljung, torn och trädpinnar. Ett eget bruk man har vid påskblossen är att gifva hvar andra "sopa, raka och smörjehon".

57

Avskrift

ACC. N:R M. 1362:57

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Enligt folktron är det på påskaftonen påskkäringarna anställer sin färd till Blåkulla, detta mystiska samlingsställe för alt trolltyg, hvarvid de såsom fortskaffningsmedel på färden begagna halfdörrar, kvastar o.d. Det bästa fortskaffningsmedlet dit skall likväl vara sopan, rakan (altså brödbakningsverktyg) och smörjehon, och hvem som (är egande) eger dessa saker, han kan ock snabbt och obehindradt på fogelvägen förståss framkomma till nämna ställe. Emellertid vill ingen hederlig människa frivilligt dit, och att önska någon dit är verkligen en stor förolämpning. Därför är det också det försmädligaste af alt att blifva skänkt de där materialerna, och förargligast är det, att man får dem ovetande, ty de sättas fast i hemlighet på ryggen, och därför kan man så länge blifva ett åtlöje för andra människor utan att man själf har aning därom. Sopan, rakan och smörjehon göras i små dimensioner af trä eller pappar, bindas tillsammans samt fästas vid en brokig nål, med hvilken man fäster dem i ryggen eller på något annat omärkligt ställe på den person, som man vill önska till Blåkulla på aftonen. Vid verktygen fästes likaledes ett respass (eller lyck-

önsk-

Avskrift.
ACC. N:R M. 1362 : 52

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

ningskort), som har följande lydelse: Sopan och rakan och smörjehon gifver jag dig till resedon. Res, res fort! Stanna ej förr än du kommer till Blåkulla port!

På påskdagen säges det att solen dansar. På denna dag skola påskäggen fram, hvilka vanligen ätas till frukosten. Stundom färgar man dem genom att vira blommor och blad omkring dem, då de kokas. Ett bruk då påskäggen ätas är att "burka". Man pröfvar nämligen styrkan af hvarandras ägg genom att slå ändarne tillsammans, då den, hvars ägg gick sönder i pröfningen, förlorar detta och måste gifva det till den andre, hvars ägg blef oskadadt. Den som då har ett mycket starkt ägg och förstår sig på "konsten" kan lätt "burka till" sig så många ägg han behagar.

Midsommar är icke en mindre storartad högtid för ungdomen, nu när alt där ute är så lockande, intagande och behagfult (behagfullt) och alt inbjuder till glädje, lust och gamman: blommor, leende i sin härliga prakt, hviskar om frid, och foglen, som på grenen sitter glädtigt sjungande som om tårar och smärta aldrig på jorden funnits, talar om all jordisk (och himmelsk) sällhet och lycka.

53

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV
e
Sid 28.

Till tecken att det är en glädjefest, skall ock majstången, majstång, resas, denna resliga jätte, som prydes af Floras älskliga barn. Mycket arbete är det innan blommor i tillräcklig mängd blifvit samlade. Vanligen anslår man ett par nätter å rad för detta ändamål, ty dagen är upptagen af andra göromål. Så många af ungdomen, som komma ut, biträda nu vid blomsterinsamlingen och framskaffningen af löf och grönt. Bråast är det på kvällen midsommaraftonen, innan stången blir klädd och rest. Men som man är många "om det", så går det jämförelsevis snart, och då det är gjort skyndar man vid musikens toner i dansens yrande fart att få ila omkring den vackra blomsterkungen, på hvars topp "seglare" svaja och vimplar och flaggor fladdra och som sedan prunkar i kronor och kransar utaf flera slag. En fjorton dagar till 3 veckor får vanligen stången stå, och hvarje lördags och söndagskväll dansar man omkring densamma under denna tiden.

54

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

Fordon, agedonug.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

De vanligaste hjuldon som nytjas äro följande: rånæ, råne, hvarvid märkas saarune, sädesråne, på hvilken man kör halm och säd, torrune, torfråne, som användes vid torfkörning och är försedd med grindar på sidorna, vanli rune, vanlig råne, som är tät i botten och utan grindar men med gaflar på båda ändarne. Alla dessa hvila på vagn med fyra hjul.

kærjavan, korgvagn, vagn med vagnkorg, som ock innehåller säte, sete? vazbon, vagnbotten, som användes vid gödselkörning samt vid körning af sand, grus, o.s.v. Den består af själfva botten, bunen, framstycket och akterbrädan, sidobräderna, vazbrædera, méledra karm, som begagnas att köra hö med och vanligen kallas hökarm. Botten består af en sädesråne och sidorna utgöras af höga grindar, karmagrinar. Dessa hvila ock på vagn med fyra hjul. kwærnaskæra, kvarnkärra, med fjädrar af träd.

slurpeskæra, slurp eller torfkärra, använd vid körning af gyttja och mosstorf. Själfva kärran, skrofvet, utgöres af en låda, gjord

55

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

af bräder med lucka på den ena ändan, samt fri, så att den kan upplyftas och nedsänkas, utan att vagnen, som han hvilar på, behöfver tagas med. fesskara, schäskärra, vanlig åkkärra, med dels trä, dels järnfjädrar. Nämde åkdon hafva två hjul. gulbar, hjulbår, har endast ett hjul och användes vid gården och vid torfupptagning.

De vanligaste slädarne äro:

agesloe, åksläde, af flera former och storlekar.

dyngesloa, gödselsläde, bestående af tvenne medar, meja, och tvänne hamrar, men inga docker.

kwarnasloe kvarnsläde, med hamrar och docker och brädbotten.

frakor, kana och skrina, skrinda, vissa åkeslädar.

hop, hopp, bestående af tvänne korta medar och två hamrar, begagnad vid timmerkörning om vintern.

fakka, kälkar, af flera former och storlekar.

Avskrift.
ACC. N:R M. 1362

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Föda, *kort mad*

Bröd bakas vanligen mest af råg jämte något korn och får namn af rågbröd. På somliga ställen begagnas något bönmjöl bland rågmjölet, hvaraf blir *bönebro*, bönbrö eller ärtmjöl, hvaraf blir *etebro*, ärtbröd. I ringare mängd bakas äfven hvetbröd, bröd bestående af hvete, hvilket begagnas till "*fónabro*," (se Bröllop) eller att traktera främmande med. Sedan förekomma flera blandningar, såsom hvete och råg tillsammans, råg och korn, korn och hvete o.s.v., hvaraf blir flera brödsorter. Äfven genom att sikta mjölet med olika siktar blir mjölet af olika kvalite och finhet, hvaraf flere brödsorter uppstå, som få olika namn.

Så förekommer finsiktadt bröd, då mjölet blifvit siktadt genom den s.k. finsikten, vidare grötsiktadt, grofsiktadt, massingsiktadt, stålsiktadt, alt efter benämningen på den sikt, hvarmed mjölet blifvit siktadt.

Någon gång blandas blod efter husdjur i mjölet, hvaraf blir s.k. *pallabro*.

etebro

57

Avskrift.
ACC. N:R M. 1362

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Äfven potatis blir någon gång använd för att blandas bland mjölet, och det bröd, som däraf göres, får namn af betebröd, potatisbrö. Blodet efter kreatur begagnas dels till att iblandas mjöl, hvaraf sedan göres klimpar, hvilka kokas och får namn af paltar.

Efter brödet kommer nog potatisen, såsom det därnäst vigtigaste bland födoämnena. Ofta användes den till mat två gånger om dagen och till och med tre gånger ibland på många ställen. I allmänhet kokas den med skalen på; vid högtidligare tillfällen såsom på julaftonen och då den skall serveras till främmande, råskalas den likväl.

Gröt är ock en rätt, som rätt mycket förekommer. Af densamma finnas flera slag. Vattengröd, vattengröt, eller rågmjölsgröd, ~mjölsgröd
_____, rågmjölsgröt, består af mj-rågmjöl och vatten och kokas rätt ofta.

Gryngröten förekommer (och benämnes) dels såsom rysgrynsgröd, risgröt, då den består af ris och mjölk, dels såsom korngrynsgröt, då den består af korngryn. Vidare förekommer hafregrynsgröt, potatisgrynsgröt, då den kokas af potatismjöl eller gryn, hvilka tillverkas numera i tämligen stor mängd af potatisen, därigenom att denna rifves.

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Blåbärsgröt, kokad af blåbärssaft jämte mjöl, och stickelbärsgröt, kokad af stickelbär, användes blott vid högtidligare tillfällen. Af råmjölk göres kalfdans och pankaka.

Af mjölken beredas vidare flera slag af anrättningar, såsom ölost, då den kokas tillsammans med litet öl eller dricka, klimpvälling, då mjölklimpar ilägges, och stänkemjölk, då den uppkokas tillsammans med mindre klimpar.

Vidare kokar man flere slag af vällingar af den samma.

Om sommaren låter man ofta mjölken stå och surna till dess den blir tjock, då den kallas filbunke. Flere rätter af kål, böner och ärter förekomma äfven. Så förekommer potatissoppa och vattensoppa, hvilken består af vatten, gryn, russin och litet saft eller vin. Denna senare användes vanligen blott till främmande. Vid slagt kokar man vanligen lungmos eller presskött af hufvud och fötter jämte hjärta, lungor och lefver från kreaturet.

Matordningen är ungefär följande.

Först drickes kaffe vid den tiden man står upp, då äfven vanligen en bit bättre bröd idoppas.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

Sedan ätes frukost vanligen vid åttatiden om vintern, men förr om sommaren. Den består som mest af bröd, smör och ost, ölost eller kaffe, stekta potäter o.s.v. Vid tio eller elfva tiden drickes återigen kaffe. Middagen förtäres vanligen mellan kl. tolf till ett om vintern, men mellan tio och elfva om sommaren och särdeles i "*austiera.*" Till densamma begagnas mest potatis, med sill, fisk, kött eller fläsk som sofvel, eller och någon slags mjölkmat. Sedan kommer merafton, som ätes om sommaren vid tretiden, men om vintern senare. Till den begagnas kaffe, bröd och smör eller ost, ibland tunn pankaka äfven. Sedan spisas kvällsmat vid åtta eller niotiden, då merendels gröt och mjölk eller ock potatis och sofvel samt mjölk och bröd förekommer. Den måltid, som ätes vid tio-elfvatiden, benämnes stundom *dawak*, dagöl. För öfrigt bära måltiderna namn af frukost, meda (*dawak*) merafta och *kwelar*.

60

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Gillen, *gilen*

Gille är i allmänhet liktydigt med ett kalas vid någon tillställning eller förrättning, *fale*. De tillställningar som få namn af gillen äro flera. *Fadergile*, faddergille, kallas den tillställning och det kalas man gör, då något barn döpes; *kärgile*, kardgille är benämningen på en sammankomstaf *kärsker*, fruntimmer som karda, som vanligen om kvällen äro tillsammans för att använda kardorna, då de likaledes erhålla god traktat; *bygile*, bykgille, kalas om kvällen då man byker; *ystgile*, ystgille, det kalassom vankas, då man ystar; *slötagile*, slotteröl, slottergille, kalas för slotterfolk; *spinnegile*, spinngille, kalas vid ett sammanträde af fruntimmer, som spinna; *bröttegile*, käftgille, brytgille, det kalas som göres vid brytning af lin; *körgile*, körgille, det kalas och välfägnad, som göres dem, hvilka köra timmer för någon, då någon byggnad skall uppsättas. Jag skall nu närmare beskrifva dessa gillen och de plägseder, som vid desamma äro brukliga.

61

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Faddergillena eller fadderkalasen äro ofta rätt storartade tillställningar, och särdeles var detta fallet fordom. Förning, *fön*, bestående af bröd och pannkaka, användes likaledes vid dessa kalaer, och äfven *lagfön*, återförning, var förr vid desamma brukligt. Många egendomliga bruk har man ännu vid barndopen. Till bärgumma(gudmor) väljer man helst en duglig och duktig människa, ty man säger att barnet kommer att "brå" på henne, d.v.s. få hennes egenskaper. För att barnet skall blifva rikt, bindes en guldring på detsamma då det döpes, och för att det skall få "godt" för att läsa, skall bärgumman, då presten håller det och ger det namn, skynda sig att läsa Fader vår och säga amen före presten. Ännu brukas det att skynda på bra då man beger sig i väg till presten med barnet, då det skall döpas, och detta iakttages antingen man går eller åker. Denna bråska verkställes därför, att barnet tros därigenom skola få en hurtig och rask gång och ett krytt och lifligt väsen. Sid 32.

Då barnet skall gifvas namn, lagar man alltid att någon af dess förfäder eller fader och moder blifva "uppkallade", d.v.s. att den första bokstafven i namnet, man gifver barnet, kommer att blifva den- Sid 33.

Avskrift.
ACC. N:R M. 1362

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

samma som i dens namn (faders, moders eller någon annans) efter hvilken det hetes blifvit uppkalladt.

"Skriker" ett barn mycket medan det döpes så kommer det att blifva en god sångare, och ser det mycket "uppför", blir det ej gammalt.

Kardgillena voro förr mycket allmänna. Då någon väf skulle uppsättas och man ville skynda på med att få garnet i ordning, få kardat ullen och spunnit den, var det alltid brukligt att bjuda några stycken kardeser helst på kvällen, då dessa för besväret på samma gång erhöllo litet kalas. Ofta ordnade man äfven så att somliga kardade och andra spunno. Gerna infann sig den bjudna på dessa sammankomster, ty tiden underhölls på bästa sätt, skämt och prat felades intet och förfriskningar vankades alt emellanåt man pratade och arbetade. En god skildring af ett kardegille är den s.k. kardevisan: "En sed från fordna tider på landet alltid är att kardegillen göra, som matmor alltid plär etc. " En bild af ett sådant gille förekommer äfven i Visor på nordl. Hall. mål under ben. Kärajibt.

63

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Lake eller bykgillena ega rum ännu någongång. Den som under kvällen och natten skall sköta om "laket", koka lut och ösa på kläderna i "lakekaret", brukar vanligen bjuda några styckenngossar och flickor till sig för underhållnings skull, då tiden användes till lek, skämt och glam då man är ledig, hvarvid de främmande erhålla litet kalas. Att få god tork till kläderna är man särdeles angelägen om. Ett eget bruk är att vränga ett par byxor och hänga ut desamma, hvilket påstås skola framkalla torka.

Ostgillena eller ystgillena förekomma hvarje år på eftersommaren eller på hösten. Bytesgillen äro sådana gillen, där mjölken lemnas med villkor att vid ett annat tillfälle få lika mycket igen, nämligen då, när den som lemnar mjölken, själf skall hafva ostgille. Vid ett bytesgille har man vanligen många ostajilesånger, på det man skall få mycken mjölk och därför en duktig ost, hvilken skall blifva julost och användas om Jul. Ostgillegummorna trakteras med ost, smör och bröd, ostajilebrö, tjockt och godt hvetebröd, som enkomst för gillets skulle blifvit bakadt. Då de gå, få de vanligen en fjärding af samma bröd med sig, hvilket man lägger i mjölkbyttan.

js

sid 34

Avskrift.

ACC. N:R M. 1362

LUNDS UNIV. FOLKMINNES-ARKIV

Tégare öz tajle äro sådana, som de anställa, hvilka "tigga" mjölken, och ej betala någon sådan igen. Sådana ystagillen hat vanligtvis hvar och en backstugusittare. På dessa trakteras man vanligen blott med "kaffe och kakor",men någon gång äfven med smörbrö, smör och bröd.

Slottergillena äro numera obrukliga, men var förr ganska allmänna. Då slottern började, och man hade mycket att "fara", emedan så mycket var i äng och ouppodladt, böd man flera karlar och fruntimmer till hjälp för en dag eller stund, då ofta på denna tid hela slottern kunde blifva afgjord. Karlarna "slogo" och fruntimren "rakade" (räfsade). På kvällen anställdes ofta dans och musik, då slotterfolket vidare kunde få röra på sig, nämligen i dansens sväng, om de behagade. Dessutom vankades då äfven ett "hurrande" kalas.

Spinngillen förekomma då och då. Ibland bjudas kvinnorna till ullspånad, då några vanligen karda på samma gång, ibland till spånad af bomull, någongång af lin, o.s.v. Ett spinngille gestaltar sig för öfrigt som ett kardgille. Man pratar och sjunger, skämtar och ler under